

РЕЧТА НА ФУТБОЛНИЯ КОМЕНТАТОР (ЛЕКСИКАЛНИ ОСОБЕНОСТИ)

Владимир Досев

Настоящият доклад изследва употребата на спортни термини и на метонимично и метафорично преосмислена лексика в речта на футболните коментатори. Обект на научен интерес са коментари на футболни мачове, излъчвани в периода 2005-2008 година по БНТ, БТВ, ББТ и радио „Гонг“.

Весето си „Как да говорим за футбол“ Умберто Еко ни представя един хипотетичен диалог между футболен „фен“ и „антифен“ (по Трифонас 2005: 40). Двамата живеят в диаметрално противоположни светове и използват различни кодове, когато говорят за футбол. Трудностите в общуването, както и хуморът, са резултат от погрешното кодиране и разкодиране на языците зад кодовете. Резултатът е неразбиране или неправилно разбиране. През 2004 г. езиковедите от Университета в Кембридж Джон Лий и Дейвид Удхауз публикуват „Футболен лексикон“, който в рамките само на една година е преиздаден още два пъти. Статията, посветена на книгата във вестник „Гардиан“, представя сходна ситуация с тази от есето на Умберто Еко. Няколко професори по езикознание, които никога не са чували нищо за футбол, за първи път чуват футболен коментар и разбира се, нищо не разбират от него*. Подобни примери за неразбиране на футболна лексика могат да се посочат във всеки национален език. Едва ли всички посетители на българския език знаят какво точно се крие зад футболните лексеми и словосъчетания „внезапна смърт“, „халфбек“ или кои са „чуковете“, „шпорите“, „бианконерите“ и т.н. – все лексеми, които имат своето извоювано място във футболните коментари по електронните медии.

Характерна за речта на футболния коментатор е употребата на спортни термини (Бояджиев 2002: 188) и на метафорично и метонимично преосмислена лексика от други семантични полета.

---

* http://books.guardian.co.uk/reviews/sportandleisure/0,,1365839,00.html#article_continue

1. Спортни термини

Футболната игра разполага със собствена терминологична система. В голямата си част тя се състои от езикови заемки и калки (предимно от английски език), преосмислена домашна лексика и описателни словосъчетания.

Един от най-разпространените методи за изследване на съдържателната страна на значещите единици е компонентният анализ. Той се основава на хипотезата, че значението на думата се състои от семантични компоненти (семи). Компонентният анализ има за задача да разложи значението на думите на минимални съставляващи го признаци. Според Т. Бояджиев „**семата** е най-малкият значещ елемент в семантиката на думата и минимална единица от плана на съдържанието“ (Бояджиев 2002: 107).

Например семемата, изразена с лексемата *стопер*, може да се разложи на следните семи:

<футболист + защитник + играе в средата на защитата>

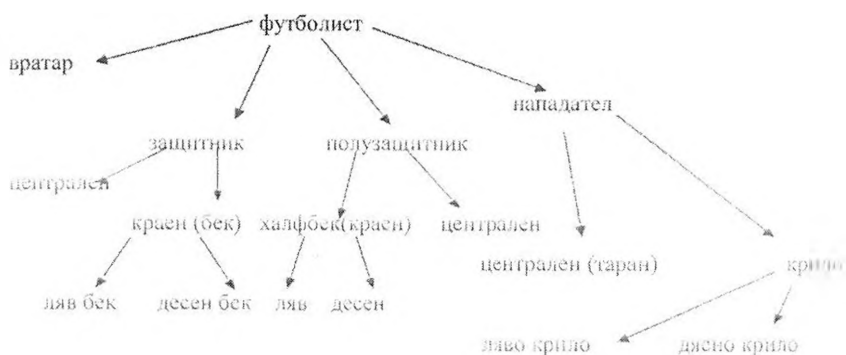
Последната сема разграничава значението на *стопер* от значението на семемата *бек*:

<футболист + защитник + играе по фланговете на защитата>

„Централна и йерархически най-важна в структурата на семемата е **архисемата** или **интегриращата сема**. Тя е родовата сема, свойствена на всички единици от определен клас.“ (Бояджиев 2002: 108) *Футболист* е архисемата на семемите *вратар*, *защитник*, *бек*, *стопер*, *халф*, *нападател*, *полузащитник*.

За отделяне на относително самостоятелни групи от думи в лексикологията някои езиковеди използват термина „семантично поле“. Под **семантично поле** разбираме „множество от лексеми, обединени от едно общо типово значение, къс от действителността, отделен от човешкия опит и отразен в езика във вид на семантично свързани и тематично обединени лексикални единици; думи, които се отнасят към един и същ кръг представи; съвкупност от явления или област от действителността, които имат в езика съответствие във вид на тематично обединени лексикални единици“ (Бояджиев 2002: 49). Признакът, който обединява всички единици от полето, е общата сема. Алън Круз предлага пример със схема за йерархичната зависимост между семантиката на лексемите, означаващи прибори за хранене/готвене (tableware). Джон Саид дава сходни примери с различните класове птици и с различните видове инструменти (Саид 2005: 69).

Подобна схема за футболните в един отбор би изглеждала по следния начин:

Даденият тип йерархическа зависимост може да се характеризира с две ключови семантични връзки между елементите в системата:

1. Доминация;
2. Диференциация (По Круз 2004: 176).

Връзката по доминация означава, че значението на лексемата *футболист* включва в себе си значението на лексемите *вратар*, *защитник*, *полузащитник*, *нападаател*. От своя страна значението на лексемата *нападаател* включва *централен нападаател* и *крило*. Автората семантична връзка диференцира помежду им значенията на лексемите *вратар*, *защитник*, *полузащитник*, *нападаател* и т.н.

В статията си „*Вътрешна системност при основните термини на лингвистичната прагматика*“ Мария Попова (Попова 2005) разграничава йерархични позиционни отношения от съподчинени позиционни отношения:

Позиционни отношения:

Йерархични позиционни отношения (вертикално разположение на термините един спрямо друг), които вървят отгоре надолу, напр.

футболист → защитник → бек → ляв бек;

Съподчинени позиционни отношения (хоризонтално разположение на термините един спрямо друг), когато термините произтичат от един по-горе стоящ (родов) термин и имат общ признак за деление, напр.

вратар → защитник → полузащитник → нападаател.

Между отделните единици на футболната лексика съществуват различни систематични отношения – на противоположност (антонимия), на

взаимозаменяемост (синонимия) и т.н. В синонимните редове на футболната лексика има единици от чужд и домашен произход. Проблемът за използването на заемки, за които има български еквиваленти, предизвиква езиковедски интерес у нас (Цветкова 1999, Генцов 2000). Лингвистичните изследвания в тази област препоръчват да се ограничава използването на заемки там, където има и българска лексика: *тъч* – *стрикнио хвърляне*, *корнер* – *ъглов удар*, *дузпа* – *11-метров наказателен удар*, *фаул* – *нарушение* и т.н.

2. Лексеми с преносна употреба, замествани имената на футболните отбори

Футболните коментатори, водени от стремежа си към езикова атрактивност, използват освен характерните футболни термини и специални лексеми, които заместват имената на клубовете. Най-често това са метонимично преосмислени лексеми – имена на животни и растения, свързани с клубната емблема, имена на географски области, имена, означаващи цветовете на футболния екип, имената на спонсори или на някакви характерни национални забележителности.

2.1. Зооморфни названия на футболните отбори и техните привърженици, свързани с клубната емблема

Британските социолози отдавна са доказали приликата между групите на футболните привърженици и примитивните общества (Джуляюти, Марш, Фросдик). Футболната емблема е нещото, което заема мястото на тотема в съвременна Европа. Не е случайно, че често футболните емблеми са животни (вълк, орел, овен, бик и т.н.), зад които стоят много символни значения и са били обожествявани в миналото от примитивните народи. Така например според футболните коментатори римското дерби се играе между *вълците* („Рома“) и *орлите* („Лацио“).

2.2. Други наименования, свързани с емблемата на клуба

Тук се отнасят лексеми, свързани с клубната емблема. Футболните коментатори наричат футболистите на „Арсенал“ *артилеристите* или *топчиите* (емблемата на отбора е оръдие), а тези на „Уест Хям“ – *чуковете* и т.н.

2.3. Наименования на отбори по териториален признак

В самото име на футболния клуб винаги има маркер за териториална принадлежност. Футболът в средновековна Европа е имал точно такава функция – да създава общност по териториален признак. Разбира се, в днешното глобално общество нещата стоят по различен начин. Твърде условно наричаме футболистите на „Байерн“ (Мюнхен) *баварците*, имайки пред-

вид, че голямата част от тях не само не са баварци, но не са и германци дори. Футболните коментатори обаче използват лексеми от типа на *каталуците* („Барселона“), *баските* („Атлетико“ Билбао), *швабите* („Щутгарт“) и т.н.

2.4. Названия на отбори според цветовете на екипите им

Цветовете на екипите на отборите имат важна смислова роля. За футболните тълпи те служат за създаването на чувството за общност и за противопоставяне с групата, облечена в друг цвят. За футболните коментатори отборите на „Левски“ и ЦСКА са *сините* и *червените*. Когато говорят за италиански футболни тимове, коментаторите често използват и езикови заемки от италиански език, означаващи цветовете на екипите: *биконкерите* („Ювентус“), *росонерите* („Милан“), *нерадзурите* („Интер“).

2.5. Названия на национални отбори

При наименованията на национални отбори се търси нещо характерно за държавата, за нейната история, за икономиката или за футбола ѝ. Използват се:

- заемки от националните езици (Швеция – *тре кронур*, Германия – *маншафтът*, Бразилия – *селесао*, Русия – *сборная*, Испания – *ла фурия*);
- лексеми, означаващи емблемата на футболната федерация (Англия – „трите лъва“, Франция – „петлите“);
- лексеми, свързани с герба на държавата (България – „лъвовете“);
- лексеми, означаващи характерна национална продукция (Холандия – „лалетата“);
- лексеми, свързани със специфичен момент от историята на държавата (Норвегия – „викингите“, Япония – „самураите“);
- лексеми, означаващи цветовете на екипите: Италия (*скуадра алзура/син отбор*) и т.н.

3. Военна лексика във футболните коментари

Според Р. Влахова: „Войнствената бойна лексика, която отключва съответния асоциативен поток, залива цялото медийно пространство. Най-трайно тя се е настанила обаче като чели в спортните рубрики. От една страна, спортът е състезание, съперничество, стремеж за надмощие, което провокира съпоставката на състезанието с битка. Спортното състезание е проекция на битката и аналогията е оправдана. От друга страна, именно поради състезателния характер пълното изместване в лексикалното поле, с което се представят военни действия, е неуместно и, бих казала, опасно“ (Влахова 1999:139). От всички спортни състезания футболният мач в най-

голяма степен напомня за битка. Тази битка често се пренася по трибуните и улиците около стадиона, а т.нар. „футболна война“ между Салвадор и Хондурас отнема живота на близо 3000 души.

В речта на футболните коментатори могат да се открият много лексикални единици, характерни за военната лексика. „Трябва да признаем, че голяма част от сугестираната агресивност лексика в спортните материали вече се е неутрализирила, разтоварила се е от конотативните си значения“ (Влахова 1999: 140). За футболния коментар е нормална употребата на езикови единици от типа на *стрелям, обстрелявам, изстрелявам, прострелям*, а все по-често чуваме във футболни коментари твърдението *футболистът Х застреля вратаря У*. Все пак и днес твърде странно звучи коментарът на Кирил Дулев от ББТ за голмайстора Шон Райт Филипс:

Това момче може да бъде спряно само с изстрел в главата (вж. „24 часа“ (21.05.05).

Футболният коментатор е поставен в особена комуникативна ситуация. Неговата реч е спонтанна и не възможност да е подготвена предварително, защото нейната основна задача е коментар на случващото се на терена в конкретния момент. От друга страна, със своята реч коментаторът трябва да задържа интереса на телевизионния зрител или на радиослушателя в продължителен малко на 90 минути. Поради тази причина някои от футболните коментатори стават жертва на прекомерния си стремеж към езикова атрактивност. Този стремеж се изразява в неуместната употреба на термини, на повозаети лексеми от други езици и на метафорично и метонимично преосмислена лексика. Футболният коментатор трябва да умее да съчетава футболната страст и езиковата атрактивност с правилата на общественото говорене.

ЛИТЕРАТУРА

Бояджиев 2002 – Бояджиев, Т. Българска лексикология, София, 2002.

Влахова 1999 – Влахова, Р. Агресивността в езика на медиите – В: Медиите и езикът, София, 1999, 139–143.

Гецов 2000 – Гецов, А. Езикови манипулации в спортната преса, Велико Търново, 2000.

Круз 2004 – Cruse, A., Meaning in Language, Oxford University Press, 2004.

Лий, Уудхаус 2005 – Leigh, J., Woodhouse, D., Football Lexicon, Cambridge, 2005.

Попова 2005 – Попова, М., *Вътрешна системност при основните термини на лингвистичната прагматика*, www.balgarskiazik.org/mpopova.htm

Саид 2003 – Saeed, J. Semantics. Blackwell Publishing Ltd., 2003.

Трифонас 2005 – Трифонас, П. Умберто Еко и футболът, София, 2005.

Цветкова 1999 – Цветкова, М. За „измеренията“ на промените в българския език (какво, защо и как се променят)

http://www.slav.uni-sofia.bg/bgspeech/sites/en/publ/bgsp_mtz_zazimpeneniata.pdf